

san, hogv korukban a bürokrácia az uralkodó osztály bűneihez tartozik. A szemelvények világnézete tekintetében így nagy változatosságot találunk a tudatos vádirattól a mosolyogtató anekdótáig.

Különösen tanulságosak a kötetben azok az írások, amelyek a felszabadulás után íródtak s amelyek az egyes hivatalokban lapuló reakció bürokratikus aknamunkáját leplezik. Ie. *Aczél Tamás*, *Komoly Péter*, *Gádor Béla* írásai tanulságosan mutatják, hogyan harcolnak dolgozónk a többtermelésért a hivatali kártevés akadályaival és csapdáival. A Szabad Nép „Görbe tükör“ rovatából jólismert *Máté György* szatirái a párt- és a szakszervezeti életbe, az üzemekbe beférkőzött bürokráciát, éberséghiányt fedik fel.

A „Hivatal packázásai“ nemcsak jó olvasmány, hanem első-sorban kemény *harci* kérdés. A kötet a nyiltan támadni nem mérő, hanem a lapulva aknamunkát végző, befurakodott ellenség kártevéseit mutatja meg. A bürokratizmus elleni harcban jó útravaló ez a kötet, amely akkor tölti be igazán hivatását — ahogy a kötetet összeállító *Kováts Miklós* írta —, ha az olvasó elviszi *saiját munkaterületére, hogy ott is felfedezze és szétzúzza a bürokrácia hadállásait.*

KIRÁLY JÓZSEF

H. I. HERZEN:

VÁLOGATOTT FILOZÓFIAI TANULMÁNYOK

(*Szikra.*)

Az orosz forradalmi demokratákat (*Herzen*, *Bjelinszkij*, *Csernisevszkij*, *Dobroljubov*) nálunk igen kevésbé ismerik, pedig szerepük mind Oroszország történetében, mind a 19. századi gondolkodás fejlődésében igen jelentős.

Műveiknek magyarul való fokozatos megjelentetése azért is fontos, mert a polgári filozófiatörténet ahogy eltorzította az egész 19. századbeli filozófia fejlődését, *Marx*, *Engels*, *Hegel*, *Feuerbach* jelentőségét, éppúgy agyonhallgatta az orosz forradalmi demokratákat, ami persze egyáltalán nem véletlen a polgári filozófia reakciós volta miatt. S ha egyáltalán tett is a polgári filozófia említést pl. Herzenről, gyökerében hamis felfogást hirdetett róla, egyszerűen Feuerbach-tanítványának minősítette.

Herzen már fiatalon, egyetemi hallgató korában lett vezére a haladószellemű ifjúsági mozgalomnak. Többszöri száműzetés után Párisban és Londonban telepedett le, de forradalmi működését külföldön sem hagyta abba egy pillanatra sem. Szelleme egész erejével vetette magát harcba a cári rendszer ellen, a jobbagység felszabadításáért. Londonban szerkesztette a *Kolokol-t* (Harang), a harcoss forradalmi lapot, amely keményen bírálta a cári rendszer minden tettét és buzdította az oroszországi haladó

mozgalmakat. Így lett Herzen lapja az 1860-as években az oroszországi mozgalmak szócsöve, amelyet titkos nyomdáiban sokszorosítva terjesztettek.

Herzen aktív forradalmár-volta mellett az irodalom, különösen a filozófia területén is jelentős munkálkodást végzett. Válogatott filozófia tanulmányait tartalmazó kötete a filozófia kérdéseiben alaposan jártas kritikai elmét mutat. Herzen materialista volt, és Marx-szal és Engels-szel egyidőben — ha nem is olyan világosan — cáfolta a filozófiai idealizmust, de ugyanakkor a naiv empirizmust is és lényegesen megközelítette a dialektikus szemléletmódot. Tanulmánykötetében különösen fontos a „*Levelek a természet tanulmányozásáról*” c. tanulmányvsorozata, amelyben materialista szempontból bírálja a filozófiatörténetet, kifejtve a természet elsőbbségét tudatunkkal szemben; s azt, hogy az anyag szüli a gondolkodást.

E jelentős igazságok mellett Herzen irodalmi és filozófiai munkássága hiányosságokat és tévedéseket is tartalmaz. Nem jutott el a történelmi materializmus kérdésfeltevéséig és a dialektikát is csak megközelítette. *Kantot* jelentősen túlértékelt s sok egyéb, ma már másképp látott téves megállapítása is van. Eppen ezért jó, hogy Herzen tanulmányainak jelen kiadása *Lenin* róla szóló tanulmányával kezdődik. *Lenin* megállapítja, hogy Herzennek „a negyvenes évek elnyomott Oroszországában sikerült olyan magasságokba emelkednie, hogy egy fokon állott kora legnagyobb gondolkodóival”, de emellett rámutat írásainak hiányosságaira és tévedéseire is.

Herzen kötetét ma nem lehet filozófiai tankönyvnek tekinteni, mert nem jutott el addig a filozófiai és ideológiai világlátásig, amely *Marx Károlyt*, *Engelst*, *Lenint* és *Sztálint* jellemzik. Tanulságos kötetét mégis a forradalmárnak, a haladó filozófiai és irodalmi hagyománynak kijáró megbecsüléssel kell olvasnunk. Herzen maga és írásai sok fiatal forradalmárt nevelt s Herzen nagyban hozzájárult olyan haladó tudós-egyénségek kialakításához, mint pl. *Szecszenov* és *Mecsnjikov*. Ezért őt megbecsüli a Szovjetunió is, a szovjet kormány Herzen emlékművét a moszkvai egyetem kapujában helyezte el.

KIRÁLY JÓZSEF

„FELFELE IVEL AZ UT”

(*Ifjúságunk élete irodalmunkban. Athenaeum.*)

Négy részből áll ez az antológia, mely az ifjúság életével, küzdelmeivel foglalkozó novellák és regényrészletek egymás mellé illesztésével igyekszik a fejlődés útját bemutatni. Mind a négy részt egy vers, illetve vers-részlet vezet be. Olyan verssorok, melyek egy-egy korszak lényegét fejezik ki. Azokat az írásokat, melyek bemutatják a jobbágyok küzdelmét a feudális földesurak